

БОГ

Гърците са познавали и изпитвали върху себе си ужасите и страхотиите на битието;

за да могат изобщо да живеят, те е трябвало да издигнат пред себе си и да създадат

мита за лъчезарния въображаем олимпийски свят

Фридрих Ницше

Бог ни е по-близък, по-сроден и затова по-лесно познаваме,

отколко сетивно възприеманите, телесните неща Августин

Съвършенствата на Бога са съвършенствата на нашите души,

само че той ги притежава неограничено

Лайбниц

1. Езическите божества Мит и свят

В нашия ежедневен език думата "мит" означава най-често нещо неистинно, някаква преднамерена или случайна заблуда, която бива представяна като истина. Под "митология" се разбира или система от митове, най-често митовете на определен народ, или науката за мита. В литературата под "мит" се има предвид особен тип разказ, един литературен жанр близък до приказката, преданието и легендата.

Съвсем друго обаче е философското разбиране за мита. Тук под мит се разбира митологичен начин на мислене, митологичен светоглед, доминиращ в началото на човешката история.

Първата и най-важна особеност на митологичното мислене е неговата синкретичност – то не разграничава едно от друго неща, които за нас са очевидно съвсем различни. Митологичният човек не отделя себе си отчетливо от природата, преживява се като неразделна част от нея. Индивидът не се разглежда като свободен и самостоятелен в общността, а като нейна органична част. Той живее в един органичен, жив свят. Митологичният човек не различава субект и обект, име от именован предмет, чувство от мисъл, произход от същност, причина от предходно т.н. Може да се каже, че за него е валиден принципът "всичко е всичко". Тук всяко нещо може да се превърне във всяко друго. Синкретизмът означава и една безконечна метаморфоза. Камъкът може да стане птица, животното - човек, а божествата могат да приемат всякакъв облик. Затова Овидий е кръстил своя сборник от митове "Метаморфози". Какво е обяснението?

Когато създаваме нещо, ние го правим точно такава, как-вото желаем. Ние обективираме т.е. превръщаме в някакъв предмет - реален или идеален - нашето мислене. Тогава влагаме в нещата онова, което вече сме имали в ума си. Реалното нещо е "също" като онова, което сме мислили преди неговото създаване. Оттук възниква законът на тъждеството ($A = A$), който стои в основата на формалното логическо мислене. За-това и " $2 + 2 = 4$ " е винаги истинно, защото има винаги едно и също съдържание. Затова и нещата в света можем да ги възприемаме като вещи - устойчиви във времето, неизменни, инертни материални единства от качества. Само логическото мислене може да мисли с числа, с отчетливи идеи, може да мисли външните неща като вещи. В епохата на мита нещата не са инертни вещи, а по-скоро флуидни същества. Както след зимата от привидно мъртвата земя прорастват растенията, така и всеки предмет може да се превърне в живо същество. Тук няма физически константи и закони, тук "всичко е всичко".

Митологичният човек не мисли строго, хладно и обектив-но, а емоционално, патетично. По-скоро мислите сами го върх-литат и владеят, отколкото той сам да ги измисля и да ги насочва според своето желание. Затова Леви-Строс, известният френски изследовател на мита, твърди, че не човек мисли мита, а митът мисли чрез човека. Това мислене не е индивидуално, тук властват общите мисли, повтарящите се формули. Това е съвсем явно в характерните безкрайни повторения на древния фолклор, сравнен с джаз-импровизацията.

Смесването на нещата и техните имена прави възможно заклинанието, словесната магия, защото боравенето с името е равностойно на боравене с именования предмет.

Отъждествяването на "преди" и "поради това", смесването на предходно и причина прави възможно гадаенето. Бъдещето е свързано с всичко от настоящето и затова от произволни сегашни неща може точно да се отгатне бъдещето.

За митологичния човек питането за същността на едно нещо е равнозначно на питането за неговия произход. Въпросът "Какво представлява огънят?" намира отговор в историята за открадването на огъня от Прометей, т.е. не се изследва същността на предмета, а се разказва историята на неговата поява в света на митологичния човек.

Щом човек не създава, той е зависим от наличното, затова негова основна грижа е да спазва онези правила на поведение, да повтаря онези действия, които дотогава са гарантирали съществуването на неговия род. Той повтаря действията на предните, които "някога", в едно неизвестно колко отдалечено минало (липсва хронология!) са дали образците - на ловуване, хранене и общуване, — които трябва да се спазват прецизно, за да могат индивидът и общността да оцелеят в този неразга-даем жив свят.

Когато човек значително разшири своята практическа и умозрителна дейност, този начин на мислене постепенно губи своята власт и остава главно в приказките.

От Хаос до Зевс. История на божествата

Митът е не само особено преживяване и архаичен начин на мислене. Гръцката митологията представя и оформянето на идеята за бога, идеята за абсолютното като конкретна индивидуалност. Тук ще проследим прехода от Хаос до Зевс като преход от сляпа сила към ум, от безформеност и грозота към изящни форми и красота.

Историята на боговете може да се раздели на три епохи. Първата е епохата на Уран, втората - на Кронос, третата - на Зевс.

Епохата на Уран

За гръцкото мислене първоначало на всичко е Хаос (Хаос е лично име, затова се пише с главна буква и не се членува). Хаос е първичната мощ, безкрайната възможност за неща, която все още остава напълно неопределена. Гърците си го представят като отвор на пещера, като бездна, като гигантска паст, зев. Хаос представя тъмното, безформеното начало на всички неща, безкрайното празно пространство. Но понякога го смятат и за нещо живо, което дава начало на космическия живот. Това първоначало няма никакви конкретни очертания, то е нещо безвидно, неосезаемо.

След Хаос следват Гея (Земята) и Уран (Небето). След тях Нощ и Мрак, Ерос, Ден и Ефир. Чрез Ерос от Гея и Уран се пораждат титаните, циклопите и могъщите сторъки великани.

Общо за първата епоха е наличието на безмерни природни сили, на безпорядъчно пораждани поколения, на лишени от конкретен лик, характер и богата история божества. Те са по-скоро божествени, напълно лишени от разум сили, които из-разяват единствено природните стихии, без все още да олицет-воряват никаква дейност, никаква изкусност. Борбата помежду им е яростна и безразсъдна. Всички тези божества са още съв-сем близо до Хаос и носят следите от неговата безформеност. Ясният лик на Зевс е твърде далеч.

Епохата на Кронос

В нея се явяват всемогъщата Съдба и чудовищният дракон Тифон, с неговите сто змейски глави, очи, които изпускат пла-мък, и чудовищен рев, наподобяващ различни животински гласове. Също и трите ужасни Горгони. Вместо коси имат змии, вместо зъби - гигантски бивни, а също медни ръце, златни крила и вкаменяващ поглед. От рода на Понт (Морето) произлиза и Ехидна, която има пъстроцветно тяло на чудовищна змия и прекрасно лице на бистрооко момиче, чието очарование обаче носи смърт.

От Тифон и Ехидна се ражда и Сфинкс (Душегубката). Тя има туловище на лъв, глава на девойка, крила на птица и змийска опашка, но вече притежава и мъдрост. Задава на чо-века загадки и убива онзи, който не отгатне отговора. Към същото поколение спадат Сирените. Те са птици с женски гласове, кръглооки, с огромни зеници. Техните прекрасни песни обаче носят смърт. Примамените биват разкъсвани от остриците им нокти.

Следователно във втората митологична епоха се появяват същества с по-ясно очертани форми, с точно определени способности и устойчив характер. Все още доминират природните стихии, но вече се проявяват като могъщество, укротено в животинска форма. Обаче, ако нещо е красиво, то носи гибел. Ако нещо има глас, той е смесица от животински гласове. Ако пък се появи красив, пеещ глас, той примама към смъртта. Превърне ли се гласът в членоразделен и започне ли да изрича слова, те задават гибелни загадки. Появи ли се някакъв ум, той ще е злонамерено хитър. Където се появи човешка черта, тя е само телесна (глава, лице, очи, глас) и е съчетана с животински облик и природна мощ. Човешкият елемент е все още подчинен на злото - служи само за примамка и гибел. Не са се появили уменията, занаятите и изкуствата.

Едва в края на епохата на Кронос се явяват Хелиос (Слън-це), Селена (Луна) и Еос (Заря), а също Аполон и Артемида. С тях си проправя път една светла и хармонична епоха. Започва преходът от Хаос към Космос.

Зевс и олимпийските богове

Зевс принадлежи към третото поколение богове. Името му означава "сияйно дневно небе". То символизира победата над тъмните и необуздани природни сили, над безпорядъчните родови отношения, над катаклизмите в природата. Установеният от

Зевс порядък е стабилен и траен. Ако понякога на Зевс му се налага да удържа претенциите за власт на Хера, Посейдон или Атина Палада, това вече не е борба между светло и тъмно начало, а по-скоро съперничества между самите светли сили, при което най-заслужаващото само доказва правомерността на своята власт. Фактът, че Зевс побеждава Кронос с помощта на сторъките и циклопите, говори, че той вече умее да насочва природните сили към добра цел, да си служи с тях като със средства.

Зевс е баща на деветте музи, които притежават не стихийна сила, а художествени умения. Божественият облик е вече фин и хармоничен. Освен това музиките имат и прекрасни инструменти. А наличието на инструмент означава, че самата материя е станала "умна", защото в нея е вписана траекторията на човешките мисли и умения.

Зевс стои начело на дванадесет светли и изкусни богове. Той още е "гръмовержец", но така само напомня за силата си, която употребява повече за да помага на хората. Той им дава законите, покровителства народното събрание, следи за спазването на клетвите, помага на войните и сам е стратег и пълководец. Зевс влага в хората съвестта и срама, той е божественият източник на човешкия морал.

Зевс е първият от дванадесетте олимпийски богове. Той и Хера са пред всички останали. Следват Атина (мъдростта) и Аполон (символ на изкуството), Деметра (покровителка на земеделието), Артемида (богиня на лова), Афродита (на любовта и красотата), Арес (на войната), Хефест (на занаятите), Хермес (покровител на човешката предприемчивост - търговия, пътешествия, скотовъдство), Хестия (защитница на домашното огнище) и Дионис (бог на плодородието и лозарството).

На Олимп боговете са красиви, имат сияен външен облик, а във вените им тях тече безцветна, божествена кръв. Зевс е най-силният. Неговите светли очи излъчват величествена мощ. Природата е също прекрасна, избавена от неразгадаеми и зловещи тайни. Древната ужасяваща природа е останала в Тартар, в подземното царство, което е толкова далеч под земята, колкото Олимп се издига над нея.

ъдбата

Все пак властта и произволът на Зевс имат граница. Тази граница е Съдбата. В

най-древната митология тя е безименна и лишена от образ сила, която внезапно връхлита и носи на човека гибел.

В епохата на олимпийските божества тя има по-отчетлив образ и вече носи име, представя се чрез трите Мойри. Това, че те произхождат от великата Нощ, говори за техния тъмен, неясен и непознаваем характер. Мрачните и съсредоточени в работата си сестри властват не само над хората, но и над боговете, които могат най-много да приближат гибелта или спасението на героя, ако знаят какво вече е предопределила Съдбата, но не могат да променят нейното решение. Само понякога величието на Зевс достига дотам, че той става пред-водител на Мойрите, а те биват признати за негови дъщери. Но такива моменти на безмерна мощ при Зевс са рядкост. В "Илиада" той често изпада в затруднение как да реши един или друг случай и узнава това като претегля участта на троянци и ахейци на златните везни на съдбата. Тя е именно съдба, съд над индивида, негова участ, т.е. определя неговия дял в космичния порядък. Тя изразява висшата космическа необходи-мост, пред която божественото и човешкото е подчинено.

Героите

Съдбата, Зевс, другите олимпийски богове, героите и хората. Такава е гръцката митологична йерархия на света.

Боговете не само са създали хората, на които понякога помагат. От тяхната връзка с хората се раждат героите, които имат мисията да довършат делото на олимпийските богове за очистването на света от чудовища и да му придадат облика на хармонично устроен свят. Те са благородни (родени от бог и човек) същества. За да се роди най-могъщият от тях, Зевс тряб-ва да встъпи последователно в брак с три смъртни жени, и едва след три поколения се ражда Херакъл.

Животът на героите не е блажен като на боговете. Те тряб-ва да извършват подвизи, да преминат през страдания и пери-пети, а това им придава величав трагизъм. Първите герои извършват главно физически подвизи. Такива са 12-те подвига на Херакъл. След тези подвизи той взима победоносно участие в редица военни походи. В неговата история виждаме как пър-во удържа победа над зловещи животински сили, някои от тях с вълшебни свойства, след това проявява хитрост (спрямо Ан-тей и Атлант), по-късно побеждава дори пазителя на смъртта (а тя е висшата природна сила!) и накрая участва съвместно с хората във военни действия. Там Херакъл е вече

въоръжен и се подчинява на дисциплина. Воюва не просто срещу природата, а за морална и политическа кауза. Следователно героичният път на Херакъл е преход от чисто природни към все по-духовни подвизи.

Орфей надмогва природните сили (укротява стихии и животните) с магията на словото и музиката, т.е. на човешките умения. Едип отгатва загадката, задавана от Сфинкс. Тирезий знае бъдещето, има прозрението на прорицател.

Друг герой, Тезей, извършва подвига на законодател - на разумното уреждане на човешките отношения. Дедал ("Изкус-ният") изобретява дърводелските инструменти, той е умел архитект и скулптор. Дедал построява лабиринта на остров Крит, в който затварят чудовищния Минотавър. Така той показва, че е героично не само да си по-силен от природата (като Херакъл), не само да разгадаваш нейните загадки (като Едип), но и да умееш да задаваш загадки, които природата, чудовищата не могат да разгадаят. Следователно висшата власт на човека е в силата на разума. Когато после цар Минос затваря Дедал и сина му Икар в лабиринта, Дедал измайсторява криле и двамата като птици напускат своя затвор. Така чрез уменията си човекът преодолява дори тежестта на природата. Но Икар загива, защото бива подмамен от Слънцето, т.е. от магията на природния блясък. Икар забравя за поуката на Одисеи - човешкият дом и свят са целите, към които човек трябва да се стреми.

Прометей създава хората по заповед на Зевс, дава им божествен, отправен към небето поглед. Тъй като хората били лишени от средства за защита, каквито всяко друго живо същество притежавало, Прометей открадва от боговете огъня и го дава на хората. Огънят е най-фината и в същото време най-могъщата природна сила. Огънят е сила, която може да трансформира природните неща съобразно човешките мисли в такива, каквито хората желаят. Чрез него се получава храна, каквато животните нямат, инструменти, с които човек воюва и се труди. Прометей научава хората да принасят в жертви на боговете животни, т.е. вече няма страшни и свещени животни (както в епохите на Уран и Кронос, а също в източните религии). Жертвените животни (техният дим е за боговете, а преобразеното чрез огъня месо - за хората) са знак, че човек застава непосредствено след боговете.

Героите от гръцката митология дръзват да оспорят властта на олимпийските божества и това им носи гибел, но те остават безсмъртни по възможния за човека начин - чрез славата си. В тяхна чест се устройват игри и тържества. Така героите завършват своята мисия.

2. ХРИСТИЯНСКИЯТ АБСОЛЮТ Абсолютният творец на света

За гръцкия начин на мислене най-характерното беше, че там Космосът е абсолютното, защото дори над боговете от Олимп властва неведомата Съдба. Боговете не са създали света, а само са го подредили до Космос. С християнството идеята за абсолютното се променя съществено. Тук абсолютното е Бог.

Бог е един, той няма нито олимпийска свита, нито враждебни нему природни сили. За него не съществува нищо абсолютно чуждо (нали е Абсолют!). Християнският Бог не идва като Зевс едва след две поколения богове. Той няма история, защото е вечен и други богове освен него няма.

За него не може да се каже, че подобно на Зевс властва над останалите същества. Силата на Зевс е огромна, но не безмерна, докато могъществото на Бог е безкрайно. Бог е всемогъщ. Това непонятно по своя мащаб могъщество се изразява най-вече във факта, че той не само подрежда космоса както правят езическите божества. Той е творец. На него не му е нужен хаос, за да го облагороди, нито стихии, чиито сили да използва. Той твори от нищо (*ex nihilo*). Дори материята е сътворена. Той няма за инструменти светкавици, мълнии или ураганни ветрове. Бог твори с чудо. Това творчество е от свободна воля. То няма причини, не е израз на съдбовна необходимост, защото Бог е Абсолют.

Гръцките богове били наричани "завистливи". Те понякога завиждат както един на друг (на Зевс от време на време му се налага да брани своя трон от претенциите на Хера), така и на красиви или изкусни индивидуалности сред смъртните хора. Християнският Бог е създал света със свободната щедрост на абсолютен творец и неговата твореща мощ е неизчерпаема, затова той е благ.

И понеже Бог е един и е творец на всичко съществуващо, той е това, което може да бъде, той е съвпадение на битие и възможност. Следователно негово свойство е съвършенството. Бог няма недостиг от битие, няма неосъществени възможности. Той е пълнота. За него няма "извън", "още не" или "вече не".

Затова той е всезнаещ. На него не са му нужни везните на Темида или указанията на Съдбата. Бог е създал света, той крепи света (поради това носи името Вседържец) и от него идва истината за света. Творението е прозрачно за твореца и то не само актуално, но и исторически, тъй като бъдещето не е не-ясно вещаене на мойрите, а е дело на божия промисъл. Нищо не може да се случи, ако то не е тръгнало от божия замисъл. Нищо не може нито да се роди, нито да престане да съществува, ако не следва абсолютната воля.

Троицата

Християнският Абсолют е личностен Абсолют. Той не е безмълвният и мрачен Хаос, не е безразсъдна природна мощ като титаните, нито своенравен владетел с атлетически подвизи като Зевс. Християнският Бог е Слово. "В началото беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото." (Йоан 1:1). Бог е не само творец, създател на реалността, но и Откровение. Зевс укротява тъмните космически сили и после извършва едни или други божествени деяния, но не говори. В гръцката вяра няма Библия, т.е. свещен свод, в който Бог не само да демонстрира своята несравнима с нищо енергия, но и да се явява на хората като дух, да разкрива себе си словесно.

Християнският Бог е "Ти", а не "Той" или "То". Към него човек се обръща лично, в молитвата се вглъбява и чрез словото среща неговия Дух. Езичниците демонстрират близостта си до божествата като жертват в тяхно име животните. Така те демонстрират своята сила и в същото време я подчиняват на божествата. Християнската близост е изцяло духовна, тя е пребиваване в молитвено отърсване от тленното.

Същността на Бога е една, но лицата му са три: Бог-Отец, Бог-Син и Бог-Дух образуват единство, което ограниченият човешки разум не разбира. Бог е Монада и Триада, той е $1 = 3$ и $3 = 1$. Тази "неслятост и неразделеност" на трите лица в Божествената Троица е достъпна само за вярата. Нито логиката, нито математиката могат да съизмерват своите истини с истината за природата на Бога.

Човекът

Възвисяването на идеята за бога до Абсолют е възвисяване и на човека. Той е "образ и подобие" (Битие 1:26) на Бога, а не просто твар сред другите твари. Щом основното в идеята за Бог е творческата свобода, тогава човекът има пределно висш образец за себе си. В християнското мислене човек е личност, в това той отразява божествената същност. Според Пико дела Мирандола всички сътворени от Бога същества имат фиксиран от него облик и единствено на човека е предоставена свободата. Човек сам е "ваятел" на своя лик. Той не е нито смъртен, нито безсмъртен, може "да се изроди и да стане по-добен на безсловесните твари, но може и да се издигне до небесните висини".

Затова степента на "подобие" зависи само от усилията на самия човек. Той не се ражда светец, но може да живее свято и да бъде признат за светец. Негова е мисията да въздигне природата чрез словото, защото ако живее според Словото, ако е изпълнен със Светия Дух, тогава ще покаже как плътта може да стане достойна да носи духовното в себе си. Неговото житие ще бъде свидетелство, че тялото, а следователно и цялата природа, е създание на Бога. Ако създателят е зла и демонична сила, тогава човекът не би могъл да преобрази природното в себе си, духовното не би успяло да подчини на своите святи цели земното съществуване.

Бог е създал света от нищото, а човекът в подражание на своя образец може да пресъздаде света духовно, ако живее духовно и в тварния свят. Като част от Космоса гръцкият човек е едно живо и разумно, но смъртно същество в един жив и хармоничен Космос. Християнският човек не идва от лоното на природата, а от Бога. Чрез Откровението той знае за божествената си искра. Благодарение на свободата си той е съг-решил и тази грешка е грях, престъпване на свещения порядък на света. Но грехопадението е също символ за необходимия преход от телесно към духовно съществуване на човека. То е символ за мъчителния път, който човек трябва да измине, за да превъзмогне напълно егоизма и суетата на тленното, за да пренесе живота си във вечността на духа.

Това е божественото спасение, то е "царството небесно на земята". Ако човек живее с вечното, той сам ще се увери в края на земното си житие, че "е живял вечно". Човешкото тяло е езическо, но "душата е християнка" (Тертулиан).

Богочовекът

Сътворението на света и на човека е чудо, което човек не разбира, а с грехопадението

си показва, че не умее да запази чистотата си на поместен в рая избранник. В своето милосърдие Бог решава да въплъти в човешки облик едно от своите Лица. Бог-Син става и син човечески. "Словото става плът". Земното име на Бога е Иисус Христос. Земното пребиваване на Бога го прави зрим, за да бъдат убедени онези, които са загубили духовния си поглед и вярват само на природното си зрение.

Този "Небесен Човек" (по израза на ап.Павел) е едно лице в две природи - божествена и човешка. Христос е изцяло Бог и изцяло човек. Той е Лице на Абсолюта, но в човешки облик. Неговата личност е божествена, а телесността му е човешка. Той не прилича на езическите "полубогове", при него няма съчетание, чрез което едната природа да търпи ущърб за сметка на другата или и двете да бъдат взаимно ограничени. Това въплъщение е еднократно чудо, за разлика от спорадичните превръщания на гръцките богове. Тази единственост му придава величаво историческо значение. Тя разполовява земното време. Тази непонятна "среща" на божественото и човешкото начало в индивидуалността на Христос е нагледното чудо, което демонстрира как в плътта си човек може да се уподоби на своя Бог - като бъде личност, т.е. слово, станало плът, и с това да покаже, че грехът може да бъде преодолян и в природната форма на човека.

Христос извървява своя земен път до Голгота не като демонстрира природна сила. Неговият подвиг е духовен. Той може и прави чудеса, показва, че природата е нещо преодолимо, но истинското чудо, което може да се всели в душите на грешниците, е Божието слово. Него човешката Душа може да приеме в своите предели и да го носи със себе си независимо от слабостта на плътта и от силата на външната природа, то може да бъде опазено от земни властици и от нечисти подтици.

Смъртта на Христос е изкупление за носения през поколенията родолюбив грех на човека. Тя е обаче и съкрушаване на Дявола, на силата, която удържа човека в пределите на преходността и човек забравя за висшето си предназначение, живее с мимолетното и се суети около светските неща. Разпятието и възкресението са символи на крехкото телесно начало у човека и на превъзхождащата дори смъртта сила на духа.

Болката и ужасяващото чувство за богоизоставеност в кръстните мъки на Христос символизират моментите, в които човек осъзнава дистанцията, която собствената му заблуда е прокарала между блаженството на благочестивата вяра и лутането из неосветените пътища на злото.

